

Še »Pričevanje o jeziku«

Glede na velik odmev, ki ga je zbudila naša anketa o jeziku, menimo, da je prav, če razpravo na to temo puščamo odprto, s čimer je dana možnost tudi širši kulturni javnosti, da se v prihodnjih številkah oglasi in tako pripomore, da bo vsaj naša vednost o jeziku kar najbolj objektivna.

Ur.

Stane
Krašovec

Dosedanja diskusija v »Sodobnosti« se vrti v glavnem okrog leposlovnega in pogovornega jezika ter slovenščine na odru in v RTV. Mislim pa, da bi bilo potrebno ozreti se tudi na jezik znanstvene slovenščine, kjer zadeva s prisluhnjenjem spontano razvijajoči se ljudski govorici, nekdam kmečki in zdaj urbani, ni tako preprosta, še manj pa bi tu smeli dopuščati nekakšno preštevaje in pluralizem. Svoje misli o potrebah znanstvene slovenščine sem na podlagi izkušenj s prevajanjem in urejanjem prevoda »Kapitala« v glavnem podal že pred nekaj leti v »Ekonomske revije« oziroma v »Naših razgledih«, vendar bi hotel poseči v nekatere momente današnje diskusije v »Sodobnosti«. Zaradi preobloženosti z drugim tekočim raziskovanjem mi ta čas, žal, ni mogoče spuščati se v bolj vsestransko razpravo, ker bi to zahtevalo nekaj tednov koncentracije, ki si je nikakor ne morem privoščiti. Mislim pa, da sem dolžan spomniti vsaj na nekatere osnovne postavke o razvoju znanstvenega jezika, ki so sicer splošno znane, a se kar nekako pozabljajo.

Znanstveni jezik je sicer povsod črpal iz obstoječega pogovornega in leposlovnega zaklada, vendar se je moral razvijati mnogo dalje. Zdi se mi, da bi lahko rekli, da se je znanstveni jezik razvijal zunaj pogovornega nekako tako, kakor je Lenin pokazal, da se socializem razvije naprej v znanosti in šele od tam vnaša v delavsko gibanje, ki bi brez takih injekcij od zunaj ostalo na ravni sindikalnega boja, spontanosti in dnevnega praktičizma. Lenin je dejal, da je socializem zrastel »iz tistih filozofskih, zgodovinskih in ekonomskih teorij, ki so jih obdelali izobraženi zastopniki posedujočih razredov, inteligenca«, ter je tudi v Rusiji teoretični nauk socialne demokracije »vznikel povsem neodvisno od rasti delavskega gibanja kot naravni in neizogibni rezultat razvoja misli pri revolucionarno socialistični inteligenci.« To vnašanje od zunaj seveda ni bilo vnašanje iz nebes ali od Marsa, temveč s pomočjo znanstvenih metod abstrakcije, indukcije in dedukcije iz danih materialnih in družbenih razmer na sami zemlji. Takó se razvija tudi znanstveni jezik iz elementov obstoječe ljudske govorice, ki se pa sama od sebe ne bi dokopala do njega, ampak bi marsikdaj šla celo v nasprotno smer nepreciznosti, neeksaktnosti, dvomnosti, kar bom ilustriral z nekaj primeri.

Da je navadni pogovorni jezik sam od sebe nezadosten, se očituje pri vseh narodih na različne načine:

1) v razkoraku med ljudskim in protokolarno vzvišenim pri vseh orientalskih jezikih, od indogermanskih (perzijskega) do semitskih (arabskega) in mongolskih (turškega), tako daleč, da sta to marsikje dva različna jezika; v Alžiru so se morali celo voditelji in intelektualci učiti knjižne arabščine kot povsem tujega jezika;

2) v razkoraku npr. med vulgarnim antičnim in razvitim klasičnim antičnim (italijanščina je nastala iz vulgarne latinščine). Tega razkoraka danes ne moremo več poznati v podrobnostih; vendar zelo verjetno ni bilo v vulgarni latinščini ali grščini niti norm za *consecutio temporum* niti pravil za pogojne (realne, irealne itd.) periode in optative itd., saj so jih nam v starih klasičnih gimnazijah morali s trudom po nekaj let vtepati v glavo. Ko sem bil še študent na univerzi v Zagrebu, me je neki slavist trdovratno prepričeval, da ni hrvaška ljudska govornica nikdar poznala sofistificiranih časovnih oblik, kakor sta aorist in imperfekt, ki jih s čudnim občutkom poslušamo na odru v starih prevodih Hamleta in v verzih dalmatinskih klasikov: *bijahu, govoraše* itd., temveč da je vse to umetno zgrajeno in nacepljeno kdo ve od kdaj, morda še od starih ciril-metodovskih prevodov iz grščine v staroslovenščino. Bilo pa je potrebno in ni bilo nerazumljivo. Množični obiski olimpijskih predstav Sofokla, Ajshila in drugih ter ognjevit učinek Demostenovih sicer klasično stiliziranih in speriodiziranih govorov v Atenah ter Ciceronovih v Rimu nam pričajo, da ta vzvišeni jezik z nominativi cum infinitivo ter z absolutnimi ablativi in ducati participov v enem stavku ni bil nikomur spotika. Niti Cezarjevi nagovori surovim rimskim vojščakom pred bitkami niso bili tako preprosti in brez norm.

Kako ogromna je razlika med kmečko ali ljudsko govornico in razvitim knjižnim jezikom, vidimo najbolj drastično pri Tolstoju, kadar podaja govor preprostih mužikov. To je kmečki jezik brez participov, brez izoblikovanih pogojnikov, poln raznih »ka-by«, »znaj-ja«, brez relativnih zaimkov, podobno kakor v ljudski slovenščini vse opravimo s »кЪ«.

Toda ko govorimo o nekdanjem približevanju slovenščine »kmečkemu jeziku«, moramo strogo razlikovati med dvema procesoma, prvim pozitivnim in drugim negativnim.

a) Čiščenje germanizmov. To približevanje kmečkemu je bilo pozitivno, sicer bi še danes govorili kot v Linhartu »k eni smreki me je perglihal«, »je gor zrastel« ipd., tako da je stari Matevž Ravnikar vprašal, kam je kdo »dol položil« (namreč spoved), »pod klop ali kam«. To čiščenje je bilo zelo uspešno, saj imamo v današnjem pogovornem jeziku malo ostankov nekdanjih germanizmov, medtem ko še ni poteklo petdeset let, da se nam je zdelo izumetničeno, afektirano in prisiljeno reči v pogovornem jeziku krožnik, prt, brisača za »talar«, »tištah«, »antla«. Tedanji puristi so opravili uspešno zgodovinsko delo ter bi uspevali še dalje, če ne bi zašli v pretirani konservativizem in ekskluzivnost.

b) Drugo je pa bilo tisto negativno približevanje kmečkemu ali preprostemu ljudskemu jeziku, ki je v največ primerih, žal, prav tako uspel, in sicer nepovratno. To je bilo *primitiviziranje slovenščine*, po pravilu »slovenščina ljubi kratke stavke«, »slovenščina ne ljubi participov«. To je tisto približevanje, ki je tudi znanstveno slovenščino osrečilo z ducati »ki« v raznih pomenih in je zato moralo izsiliti tudi sekanje stavkov, tako da se sintaksa včasih kar nekako približuje sintaksi Tolstojevega mužika. Kakšne težave in

revščina nastanejo s tem, se pokaže ne le pri prevajanju Marxa, temveč tudi Hegla, Kanta in dr., sploh klasikov ekonomije, filozofije in logike. Zaradi naših *ki ga, ki so mu jo* ipd., smo prevajalci in uredniki prevodov »Kapitala« morali na stoterih mestih presekatati Marxov stavek v dva ali tri stavke, sicer bi ob raznoraznih »ki« študentu začela misel že uhajati. Marx pa ni rabil dolgega stavka nalašč, temveč zaradi nedeljene in nedeljive celote. Zato je marsikatera težka Marxova stran lažje zagrabljiva in razumljiva začetniku v angleškem ali ruskem prevodu kakor v razsekanem slovenskem, kjer človek ne ve, ali spada drugi stavek še k prvemu, ali je samostojen, ali pa spada k tretjemu. Poskusil sem na nekaterih mestih rešiti stavek s slovenskimi participi, a ni in ni šlo — preveč smo se jih odvadili. Ni pa res, da bi se slovenščina po svojem bistvu razlikovala od vseh drugih jezikov našega planeta s potrebo po kratkih stavkih. Svojčas nas je presenetil Ciril Kosmač v predvojni »Sodobnosti«, ko je na prvi strani novele »Hiša številka 14« napisal skoraj za vso stran dolg stavek, a smo ga vsi gladko brali z užitek in občudovanjem. Toda v tvorbi stavka in v glagolskih oblikah, v opuščanju participov itd., smo vsi kapitulirali pred zahtevo po primitivnosti.

Precej je tudi takih besed in sintakse v našem ljudskem in pogovornem jeziku, ki so v znanstveni slovenščini povsem nesprejemljive in pred katerimi ne moremo kapitulirati ob ne vem kakšnem preštevanju in liberalizmu in pluralizmu, ker jih ne bi mogla trpeti niti vsakdanja administracija in sodstvo. Tu bi prisluškovanje jeziku ljudstva bilo tisto, čemur je Lenin v omejenji razpravi »Kaj storiti?« dejal *klanjanje spontanosti*.

Od ducatov primerov bi navedel najprej zelo razširjeno skupno rabo besede *more* za *mora* in *more*. Ta raba nezadržno prodira iz ljubljanske govorice v vse kroge. Niti srednja šola ne pomaga. Neštetokrat sem moral vprašati ali misli partner *móre* ali *mora*. Sodniki in advokati bi imeli obilo povedati, koliko preglavic jim prizadene stranka, ali priča, ki rabi *mogli smo* namesto *moralí smo*. Če bo novi pravopis po načelu preštevanja akceptiral to ljudsko rabo, bo treba poleg *more* uporabljati pojasnilni dodatek zaradi razlikovanja: *more mus* ali *more če če*. Prvo naj pomeni *mora*, drugo pa *more*. Npr. *smo mogli mus*, *če smo tli al ne*. Če bi danes še obstajala Avstro-Ogrska, bi na ta način slovenščina gotovo sledila Čehom in Poljakom in uvedla glagol *musiti*.

Podoben primer, kjer se bo treba upreti napačnemu demokratizmu in poskusu preštevanja, je raba besede *višek* v srbsko-hrvaškem pomenu za naš presežek. Posrečilo se nam je po vojni odpraviti *vezo*, ki je iz časov tikpredvojnega partijskega aktivizma prešla med vojno na partizanske odrede in vojsko, in ustoličiti nazaj našo slovensko *zvezo*, ki nima nobene zveze s slovenskimi vezmi, in ob energični doslednosti pri pouku ekonomije se nam je tudi posrečilo ubraniti se *viška vrednosti* ter vrniti slovensko *presežno vrednost*. Pomagalo je »normiranje« in »kodificiranje«. Toda teže se je braniti tržnih *viškov*, ki še vedno strašijo po našem tisku in radiu. Nemci bi te imeli za nekakšno prismodo, če bi jim prišel ponujati *Markt-Hohepunkte* namesto *Markt-Überschusse*. Pri nas pa menda vsi kmetijski direktorji, sekretarji, agronomi, delegati in novinarji vztrajno operirajo s »tržnimi *viški*« namesto s presežki. Ali je to razvoj jezika? Hvala za tak razvoj! Takemu jeziku ni treba prisluhniti. To ni razvoj, temveč ignoranca.

V isto vrsto spada uporabljanje pogovorne besede *ke* (transkribiram *ke*) za *ki*, *ko*, *če*, *ker*, kakor in kar se komu zdi, enkrat kot vzrok, drugič kot pogoj, tretjič kot navadno časovno določilo itd. Tudi o tem bi lahko sodniki ali advokati napisali razprave, jezikoslovne in psihološke in sociološke. Tu človek občuti, kako umestne so bile stroge variante pogojnikov, ki jih je ustvarila klasična grščina v tisočih letih razvoja in jih najdemo povsod od Platona do Demostena.

Še skromen primer iz sintakse. V slovenščini je danes uzakonjeno: *On ni samo slišal, temveč tudi videl*. Manj moti razumevanje — pri dolgih stavkih — in bližje je logiki, če bi dejali: *On je ne samo slišal, temveč tudi videl*, ali: *temveč celo videl*. Slednjo obliko tudi rabim, seveda v obvezni vojski z lektorji. Tako smo s prevajateljem delali pri tretjem zvezku »Kapitala«. Tudi ruski prevod ima stalno to drugo verzijo, zato mu študent lažje sledi (seveda v gornjem primeru to ne gre, ker ruščina ne rabi pomožnega glagola). Na drugem mestu sem v tej zvezi objavil primer daljših stavkov, ki jasno pokažejo lažjo razumljivost druge verzije. (Sicer pa imajo glede nikalnic različni narodi različno logiko. V germanskih in romanskih jezikih se dve nikalnici uničujeta kakor v matematiki. Pri afriških in večini azijskih narodov vam bodo na vprašanje »Ali niste prejeli brzojava?« odgovorili »da«, kadar ga *niso* prejeli, a rekli bodo »ne«, kadar *so* ga prejeli; tako tudi, kadar odgovarjajo v evropskih jezikih.)

V slovenščini pišemo danes v stranskem stavku glagol pred subjektom. So pa primeri, kjer smo v prevodu »Kapitala« v kompliciranem dolgem stranskem stavku dali osebek na začetek, zlasti če smo se s tem izognili pretirani akumulaciji samostalnikov. Tudi v moderni nemščini v kakem dolgem stranskem stavku ne najdete več glagola na koncu strani, temveč nekje na sredi stranskega stavka.

Prehajam na poglavje, ki ga nekateri imenujejo razvoj jezika, ki sem ga pa že svojčas označil v Naši razgledih ter Ekonomski reviji kot modne novosti in norosti, slednje takrat, kadar prinesejo poslabšanje besede. Kdor misli, da bo socialistična *prihodnost* boljša od socialistične *bodočnosti*, ali da je stara jugoslovanska *minulost* še slabša od stare jugoslovanske *preteklosti*, naj rabi *prihodnost* in *minulost*; jaz bi za svojo osebo ostal pri *bodočnosti* in *preteklosti*, čisto po Prešernovem načelu kaša ali kaša. Kdor misli, da lahko pouk ali vesti *posreduje*, naj jih *posreduje*, drugi jih bomo podajali ali dajali. Po mojem advokat in tudi sodnik *posreduje* med strankama, neka država *posreduje* v sporu med dvema drugima državama, toda, kakor nas nas je dobro prepričal Gradišnik, fant vendar ne *posreduje* dekletu poljuba, če jo sam poljublja, razen če *posreduje* za nekega drugega fanta. Zdi se, da ga ni jezika v Evropi, ki bi prenesel take neumnosti; ne more se reči niti den Unterricht vermittelt (razen ko morda *posreduje* iskanje inštruktorjev), niti mediare l'educazione, niti mediare le notizie (temveč *trasmettere*, *dare*, *annunciare*), niti mediate news. Če bi se držali modnega »posredovanja«, bi dosledno temu morali preimenovati radijske oddaje (emissioni, *peredači*) v radijska *posredovanja* vesti in glasbe. Ne vem, kje je nekdo tako globoko prisluhnil duhu našega naroda, da je uvedel nov pojem *posredovanja*. Ali pa novo, danes že vsesplošno vsiljeno besedo *na voljo*, ki je ne morem *pregibati*, kakor more jurist npr. v francoščini *pregibati*: à la disposition, disponible, disposer, la disposition, disponibilité.

Preostali bi še primeri tolikšnega pačenja slovenščine, da bi ga človek obsodil kot kriminal. Ali ne bi bilo mogoče uzakoniti, da takšni rokomavhi plačajo nekakšno globo ali davek? Potem bi lahko na vsak napis »To je ta pravo Coca Cola« in za škofjeloške »Meso-izdelke« občina lahko pobirala vsak mesec neko takso. O »pluralizmu« tu ne more biti niti govora.

Modni novatorji bi mnogo bolj zaslužno in koristno uporabljali svoj čas in napore, če bi se namesto bitke okrog novodobne »kaše« rajši lotili besed, ki so res problem, nonsens, atavizem, sociološki absurd ali kar že hočete. Napačno so se rodile, nekatere že v precej oddaljeni preteklosti, ter povzročajo zmedo v pojmovanju. Na ducate jih je, toda naj za primer navedem le tri.

Ena od teh je beseda *mera* v zvezi »obrestna mera«. Ker rečemo za *Zinsfuss* ali *rate of interest mera*, bi morali najti za »Mass der Werte« nekaj drugega kot spet *mera vrednosti*, da bi študent vsaj po konvenciji razlikoval med *Mass* in *Fuss*. Dejansko sta to *mera* in *stopnja*, toda dokler se naši matematiki in bančniki ne odločijo spremeniti obrestne mere v obrestno stopnjo, ne moremo take spremembe izvršiti samo v ekonomiji, ker bi potem povzročili še večjo zmedo. Ker imamo za *Zinsfuss* obrestno *mero*, smo morali reči tudi za *Mehrwertrate* in *Profitrate mero* presežne vrednosti in *profitno mero*. Toda tako stanje je težko vzdržno. Ponekajkrat smo šli v prevodu tretje knjige »Kapitala« na »stopnjo«, ker bi sicer v tisti zvezi nastala velika zmeda. To je zadeva, ki je stokrat bolj aktualna in nujna kakor igrakanje okrog »preteklosti« in »minulosti«. Zdi se, da bo v novi izdaji »Kapitala« III res treba preiti na *obrestno stopnjo*.

Druga taka beseda je *kmetijstvo*. Sociološka ustanova kmeta, prisotna samo v omejenem zgodovinskem obdobju, ko je producent sam lastnik produkcijskih sredstev vstevši zemljo in produkte, je uporabljena za označitev produkcijske oziroma tehnične panoge vseh krajev in vseh časov zgodovine človeštva. Tako naj se pri nas uporablja npr. tudi za brazilski severovzhod, kjer na prostranih plantažah ne najdete niti enega kmeta, samo Slovenci vidimo tam »Bauernwirtschaft« (kmetijstvo) namesto »Landwirtschaft«, govorimo o pospeševanju kmetijstva in kmetijskem ministrstvu, ki ga ni. Od časov »Kmetijskih in rokodelskih novic« očeta Bleiweisa smo do danes rokodelstvo spremenili v industrijo (samo Angleži so ostali pri manufacturing in imajo kot svoj absurd danes atomsko rokodelstvo), kmetijstva smo se pa spet kar trdno oprijeli, potem ko smo nekaj časa (tako pred vojno Filip Uratnik v svojih publikacijah) pisali *poljedelstvo*. Naši agronomi imajo to danes za »Ackerbau«, v veliki meri priznavajo slabost termina »kmetijstvo«, toda ne morejo predlagati rešitve. Razpravljal sem o tem obširneje na drugem mestu in sam sem se odločil za izraz *agrikultura* in *agrar*, agrarni.

Tretja je beseda *proizvodnja*, ki ni ne po deblu ne po končnici (saj diši po blodnji in po materi županji) slovenska; od slovanskih narodov jo imajo samo Srbi in Hrvatje ter Rusi (slednji s končnico *proizvodstvo*). Toda to bi še šlo. Absurd pa je v tem, da uvozniki in uporabniki besede »proizvodnja« niso odkrili slovenske besede za reprodukcijo. Tako imamo nedosledno in moteče izrazoslovje proizvodnja-reprodukcija, enako Srbi in Hrvatje, medtem ko imajo Rusi dosledno proizvodstvo-vosproizvodstvo. Dokler nekdo ne najde ustrezne slovenske besede za reprodukcijo, bi bilo dosledno rabiti še naprej produkcijo — reprodukcijo-hiperprodukcijo.

Da ne bi presegel okvira svoje začrtane teme, bi samo omenil nekaj stvari, ki spadajo v leposlovni in tudi pogovorni jezik, a se jih ni nihče dovolj dotaknil.

To je predvsem uveljavljanje žargona *ste šel, ste šla*. Nekoč je tako govoril le sodnik s kaznjencem ali gospodinja s služkinjo, danes govori tako zdravnik s pacientom in dobršen del univerzitetnih profesorjev s slušatelji na izpitih ter ni več takega prostaškega prizvoka; dobi ga pa, kadar jezikovno slabo podkovan Slovenec reče v Beogradu pred kioskom »vi mi niste dala kusur«, ali v Moskvi: »vi ne dala gazetu«. Ali bomo šli po češki poti dualizma? Stvar zasluži tudi sociološke in psihološke osvetlitve.

Drugič vprašanje »neudobnosti« književne *izgovarjave*. To vprašanje se postavlja le pri majhnem narodu, ki hoče biti še manjši, recimo briški, prleški itd., ki bodo potem, če pojdemo po poti pluralizma, šli isto tako proč od nas kakor vindišerji. Ne v rimskem ne v bonskem ne v londonskem parlamentu ne govori niti konservativec niti laburist niti komunist v svojem sladkem dialektu ter ne bi mogel obstati, če bi to poskusil.

Tretjič vprašanje *pornografskega* in *jebentološkega* jezika, ki ga je vrsta diskutantov po pravici obsodila in zavrnila, jezika, ki kaže splošno idejno revščino ter si pomaga iz zadrege z robotimi ocvirki. Svetovna literatura jih ne pozna skozi tri tisoč let svojega obstanka. Ali si moremo misliti, da bi Homerjeva Ilijada bila bolj učinkovita, če bi prvemu verzu »Srd mi opevaj, boginja, Pelejeviča Ahileja« sledila vrsta slovenskih psov, a kosovskemu eposu »Vino pije kraljeviću Marko, pola pije, pola šarcu daje« sledile srbsko-hrvaške psovke? Saj se je Tolstoj na stara leta učil grščine in Goethe srbščine, kljub temu da v tej literaturi nista našla naše naturalistične jezikovne mizerije. Ostala je živa stoletja in tisočletja, medtem ko je malo verjetno, da bo naša prostaška preživela vsaj desetletja. Ljudi, ki dajejo vtis, da so se rodili in vzgajali v hlevu, ne bomo prevzgojili s tem, da zanje še gledališče in RTV spremenimo v hlev.